

УДК 331.56

Корж О. В.,

*аспірантка кафедри менеджменту,**Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України, м. Київ*

ПРИЧИНИ І НАСЛІДКИ ПОГЛИБЛЕННЯ ПРОБЛЕМ ЗАЙНЯТОСТІ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ВИРОБНИЦТВІ

В статті досліджено сучасний стан виробництва сільськогосподарської продукції на прикладі Запорізької області. Виявлено і оцінено взаємозв'язки сільськогосподарського виробництва із зайнятістю населення, вивчено проблеми, пов'язані із забезпеченістю зайнятості в сільськогосподарському виробництві регіону та проаналізовано їх наслідки.

Ключові слова: зайнятість населення, безробіття, сільськогосподарське виробництво, сільськогосподарські підприємства, сільське населення.

ПРИЧИНЫ И ПОСЛЕДСТВИЯ УГЛУБЛЕНИЯ ПРОБЛЕМ ЗАНЯТОСТИ В СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОМ ПРОИЗВОДСТВЕ

Корж Е. В.

В статье исследовано современное состояние производства сельскохозяйственной продукции на примере Запорожской области. Выявлена и оценена взаимосвязь сельскохозяйственного производства и занятости населения. Изучены проблемы, связанные с обеспечением занятости в сельскохозяйственном производстве региона и проанализированы их последствия.

Ключевые слова: занятость населения, безработица, сельскохозяйственное производство, сельскохозяйственные предприятия, сельское население.

CAUSES AND CONSEQUENCES DEEPENS PROBLEM OF EMPLOYMENT IN AGRICULTURAL PRODUCTION

Korzh O.

The present article deals with the current state of agricultural production on the example of Zaporozhye region. The level and development trends of agricultural production have been investigated. The identified and evaluated the relationship between agricultural production and employment. Studied the problems associated with the supply of employment in agriculture in the region and analyzed the results. The main objective of Ukraine is the implementation economic reforms and the formation of a developed sustainable and competitive economy and improves food security. Renewed impetus for the development needs all sectors of the national economy. In agriculture, this impulse is especially needed, because along with the provision of important areas of economic activity, it will help preserve the village as a social and economic phenomenon and the rural way of life as a traditional state.

Keywords: employment, unemployment, agricultural production, agricultural enterprises, rural population.

Постановка проблеми. Першочерговими завданнями української держави [1] були і залишаються реалізація економічних реформ, формування розвинутої, стійкої та конкурентоспроможної економіки країни, підвищення рівня продовольчої безпеки держави, розвиток та збереження людського та соціального капіталу, підвищення добробуту населення, збільшення кількості робочих місць. Оновленого імпульсу для майбутнього розвитку потребують усі сфери життя суспільства та галузі національного господарства. Проте, сільському господарству цей імпульс особливо потрібен, адже поряд із забезпеченням розвитку важливої сфери економічної діяльності, він сприятиме збереженню села як соціально-економічного явища та сільського способу життя як традиційного для України.

Задля цього потребують вирішення проблеми, визначені законодавством [2], і пов'язані із підвищенням рівня зайнятості сільського населення, забезпеченням сільськогосподарських товаровиробників-роботодавців кваліфікованими кадрами, ефективним залученням населення до суспільного виробництва, що в кінцевому рахунку сприятиме підвищенню рівня економічного та соціального розвитку держави [3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення проблем та розробка шляхів удосконалення методів і механізмів регулювання зайнятості були започатковані ще у роботах провідних економістів-мислителів, які нині стали класичними, – К. Маркса, Дж. Кейнса, М. Фрідмена, П. Самуельсона. Нині вони знайшли своє продовження у наукових працях відомих вітчизняних науковців, таких як С. Бандур, О. Грішнова, М. Долішній, В. Петюх й багатьох інших.

Проте, незважаючи на велику кількість наукових праць, присвячених даним питанням, причини і наслідки проблем зайнятості в сільськогосподарському виробництві вирізняються динамічним характером, перебувають під впливом значної кількості внутрішніх і зовнішніх чинників, вимагають розгалуженої варіативності шляхів їх вирішення, що обумовлює потребу в поглиблених дослідженнях.

Метою статті стало виявлення і оцінювання причин та наслідків поглиблення проблем зайнятості в сільськогосподарському виробництві. Виходячи з поставленої мети було визначено наступні завдання:

- 1) проаналізувати стан і тенденції розвитку сільськогосподарського виробництва на прикладі Запорізької області;
- 2) виявити основні тенденції зміни рівня зайнятості в сільськогосподарському виробництві, визначити їх причини і наслідки.

Основні результати дослідження. Сільське господарство традиційно виступає однією з провідних галузей національної економіки, в якій виробляється понад 8,9 % ВВП та майже 9,3 % валової доданої вартості, задіяні 5,5 % активів, зокрема 4,5 % основного капіталу економіки, працює 17,5 % зайнятого населення [4]. Економічна ефективність сільськогосподарського виробництва упродовж семи-восьми років була найвищою серед усіх видів економічної діяльності, незначно поступившись лише у 2013 р. сфері інформації і телекомунікацій (11,3 % проти 11,8 %). Крім того, сільське господарство формує підґрунтя національної безпеки держави, утворюючи її продовольчу складову, розглядається нині як одна з найперспективніших галузей, що спроможна забезпечити економічні засади євроінтеграції нашої країни та стати локомотивом виходу українських товаровиробників та європейський та світовий ринки.

Внаслідок залежності від природно-кліматичних, ґрунтових та інших природничих і соціально-економічних чинників, сільське господарство вирізняється значними територіальними особливостями, а в окремих регіонах утворюються більш сприятливі умови для його розвитку. Одним з таких регіонів є Запорізька область, що посіла місце крупного виробника аграрної продукції. Площа сільськогосподарських угідь регіону складає 2246,3 тис. га, що становить 5,4% сільгоспугідь України. Посівні площі мають досить стійку тенденцію до зростання. Так, на кінець 2013 р. порівняно з 2005 р. їхній розмір збільшився на 127,2 тис. га та склав 1625,7 тис. га.

Важливою умовою розвитку сільського господарства Запорізької області стала проведена аграрна реформа, що посприяла становленню підприємництва і приватної ініціативи. На 1 листопада 2013 р. в області працювало 2930 сільськогосподарських підприємств, з яких 2091 функціонували у формі фермерських господарств, 477 – господарських товариств, 243 – приватних підприємств.

За даними Головного управління статистики в Запорізькій [5-6] області у 2013 р. загальне виробництво сільськогосподарської продукції збільшилося на 34,0% проти 2012 р. Структура сільськогосподарського виробництва регіону вирізняється значною різноманітністю. Проте, здебільшого переважає продукція рослинництва, зокрема зернові культури, що традиційно для степової зони України. У 2013 р. господарствами всіх категорій одержано 2110,5 тис. т зерна, що на 76,4% більше, ніж у 2012 р. Зокрема валовий збір пшениці сягнув 1480,8 тис. т що у 2,1 рази більше, ніж у попередньому році, ячменю – 394,8 тис. т або на 20,4 % більше, кукурудзи на зерно – 174,1 тис. т, або у 2,1 рази більше, ніж у 2012 р.

Також широкого розповсюдження набуло вирощування соняшнику, що стало, по-суті, другим провідним напрямом сільськогосподарської діяльності. Як і у відношенні зернового господарства, тут спостерігаються стійкі тенденції до зростання. Так, у 2013 р. виробництво насіння соняшнику становило 921,9 тис. т, що на 22,9 % більше, ніж у попередньому році.

В регіоні сприятливі умови для вирощування овочів та баштанних культур. Проте, у 2013 р. було зібрано картоплі лише 233,8 тис. т, що на 27,2% менше, ніж у 2012 р. внаслідок зниження урожайності. Натомість зростання урожайності овочів призвело до збільшення їх виробництва у цьому ж році на 22,7% порівняно із 2012 р. та склало 424,7 тис. т, а високі врожаї плодючої продукції дозволили наростити її виробництво у 2013 р. на 19,3 % порівняно з 2012 р. й отримати 82,1 тис. т.

Виробництво тваринницької продукції в Запорізькій області не набуло такого ж поширення і є менш динамічним порівняно із рослинництвом. Нині його пріоритетними напрямками стали птахівництво і свинарство. Так, у структурі реалізації худоби та птиці на забій сільськогосподарськими підприємствами частка свиней у 2013 р. становила 71,2 % (для порівняння – у 2012 р. – 74,8 %), птиці – 20,2 % (у 2012 р. – 16,8 %), великої рогатої худоби – 8,4 % (у 2012 р. – 8,2 %). На кінець 2013 р. в сільськогосподарських підприємствах області нараховувалося 123,1 тис. голів великої рогатої худоби, свиней – 337,1 тис. голів, овець та кіз – 59,9 тис. голів та птиці – 5967,7 тис. голів. Порівняно з 2012 р. темпи зміни чисельності поголів'я великої рогатої худоби становили відповідно 104,6 %, свиней – 100,5 %, овець та кіз – 114,5 %, птиці – 98,7 %.

Зростання продуктивності худоби та птиці залишається відносно поміркованим. Так, у 2013 р. на підприємствах аграрної сфери області обсяги вирощування худоби та птиці в порівнянні з 2012 р. збільшилися на 5,5 %, середньодобові прирости великої рогатої худоби на вирощуванні, відгодівлі та нагулі зросли на 3,9 %, свиней – на 7,7 %. Внаслідок незначних коливань чисельності поголів'я та продуктивності тварин виробництво м'яса у 2013 р. залишилось на рівні попереднього року та склало 85,1 тис. т, молока – 264,9 тис. т, що на 2,9 % більше ніж у 2012 р., яєць – 720,8 млн. шт., що на 0,9 % менше ніж торік [5].

Одним з чинників збільшення виробництва сільськогосподарської продукції підприємствами Запорізької області стало зростання продуктивності праці. Як свідчать дані рис. 1, упродовж останніх п'яти років – 2009 по 2013 рр. обсяги виробництва продукції тваринництва з розрахунку на одного працюючого поступово зростали у межах 1–2 % щороку, а у рослинництві, хоча й вирізнялися значними динамічними коливаннями, в середньому за досліджуваний період перевищили 4 %. Зазначена тенденція є наслідком інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, поліпшення технологічної оснащеності галузі, переходу на нові інноваційні технології діяльності.

Підвищення продуктивності праці є важливою умовою економічного розвитку галузі, а тому має розцінюватися цілком позитивно. Проте, в Запорізькій області на тлі даного явища відбувається значне скорочення чисельності працівників сільськогосподарських підприємств, а безробіття в сільській місцевості набуває масовості та хронічного характеру.

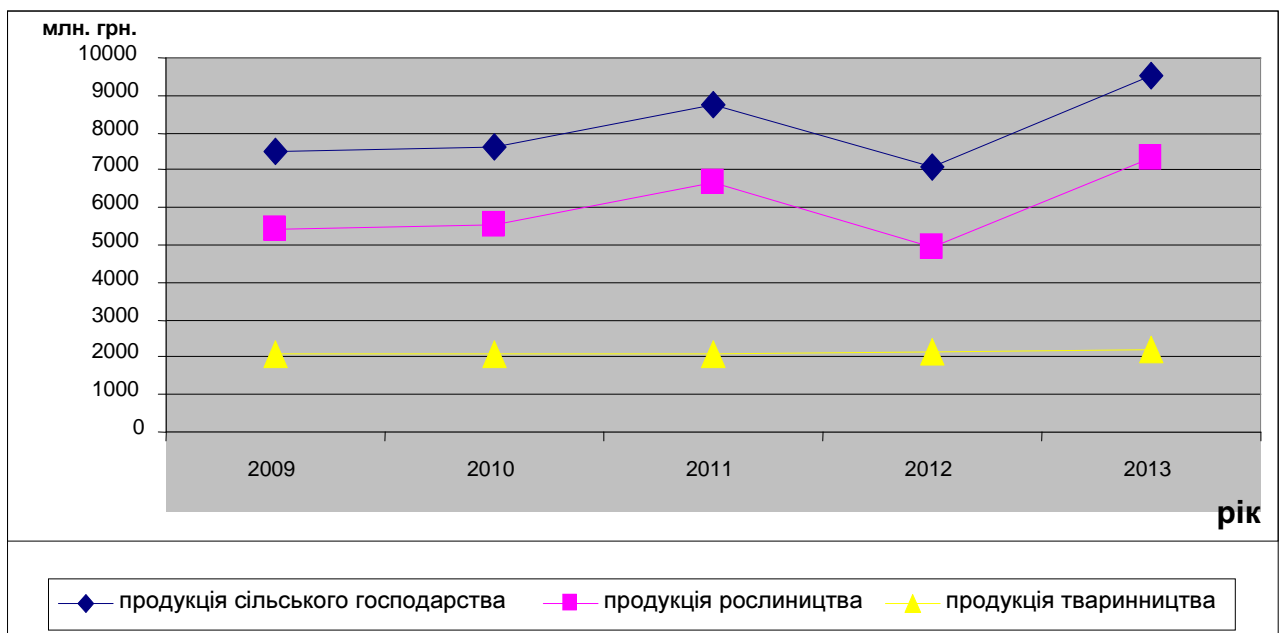

Рис. 1. Динаміка продуктивності праці на сільськогосподарських підприємствах Запорізької області (вироблено продукції з розрахунку на одного зайнятого в аграрному виробництві у постійних цінах 2010 р.), млн. грн.

Джерело: [4]

При цьому у середньому по усіх сферах економічної діяльності в області спостерігається суперечлива тенденція зміни рівня зайнятості (рис. 2), за якої зайнятість населення у віці 15 до 70 років коливається в динаміці, а зайнятість населення працездатного

віку стабільно скорочується. Згідно статистичних даних [5-6] за останні роки кожен четвертий безробітний раніше працював у промисловості, кожен п'ятий – у сфері торгівлі, близько 15% безробітних були працівники сільського господарства, а більше 13% – були зайняті у будівництві. Хоча частка безробітних, які працювали у сільському господарстві, у сукупній чисельності скоротилася, потік звільнень із сільськогосподарських підприємств не припиняється. Це поглиблює соціально-демографічні проблеми в сільській місцевості області, спричинює ризики виникнення соціальних негараздів, призводить до зниження рівня і якості життя сільського населення.

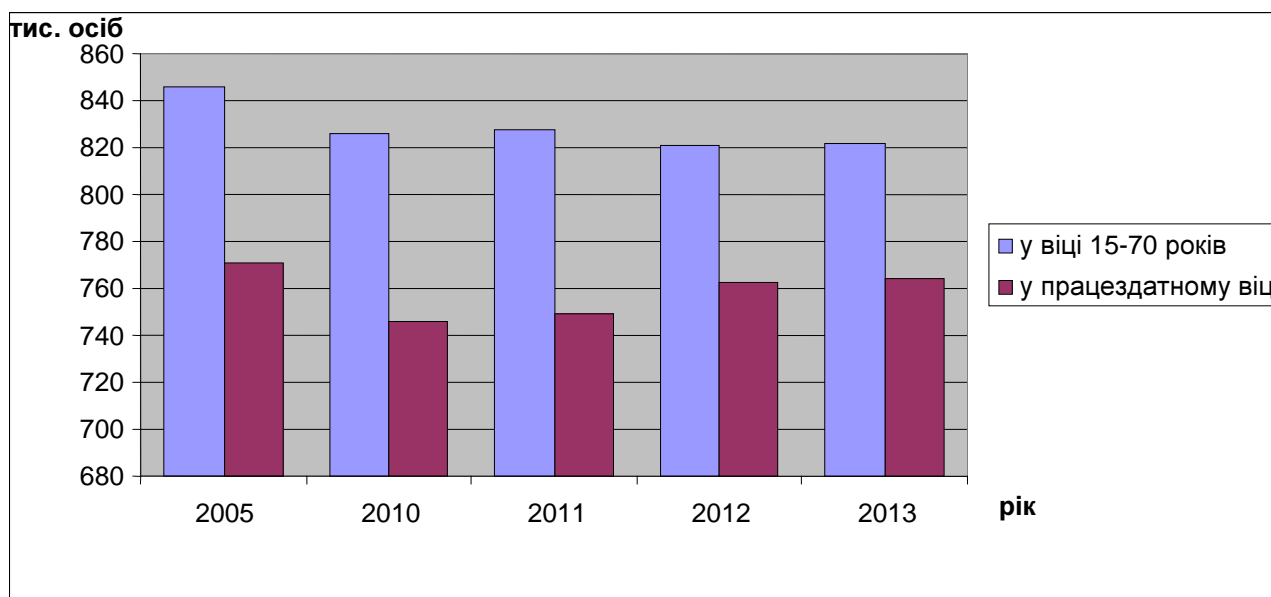

Рис. 2 Динаміка рівня зайнятого населення Запорізької області

Джерело: [4]

Вагомою причиною безробіття на селі стає порушення структури сільськогосподарського виробництва, коли в умовах розвитку рослинницьких галузей, що мають виразний сезонний характер, розвиток тваринництва, як галузі спроможної забезпечити цілорічну зайнятість, не має стійкого характеру [7-8]. Велика частка сільськогосподарських підприємств Запорізької області, які спеціалізуються на вирощуванні зернових, соняшника і рапсу, мають сезонний характер роботи, тому починаючи з кінця осені вони звільняють більшість працівників. В умовах відсутності можливостей альтернативної зайнятості в період міжсезоння значна частина звільнених працівників реєструються в якості безробітних у центрах зайнятості регіону. За нашими дослідженнями, чисельність звільнених з сільськогосподарських підприємств осіб поступово зростає, що значно підвищує рівень зареєстрованого безробіття. Хоча чисельність працевлаштованих осіб на ці підприємства також зростає, у середньому вона не перевищувала 95 осіб на 100 звільнених у 2009 р., а згодом скоротилася до рівня співвідношення 77 працевлаштованих на 100 звільнених осіб (рис. 3).

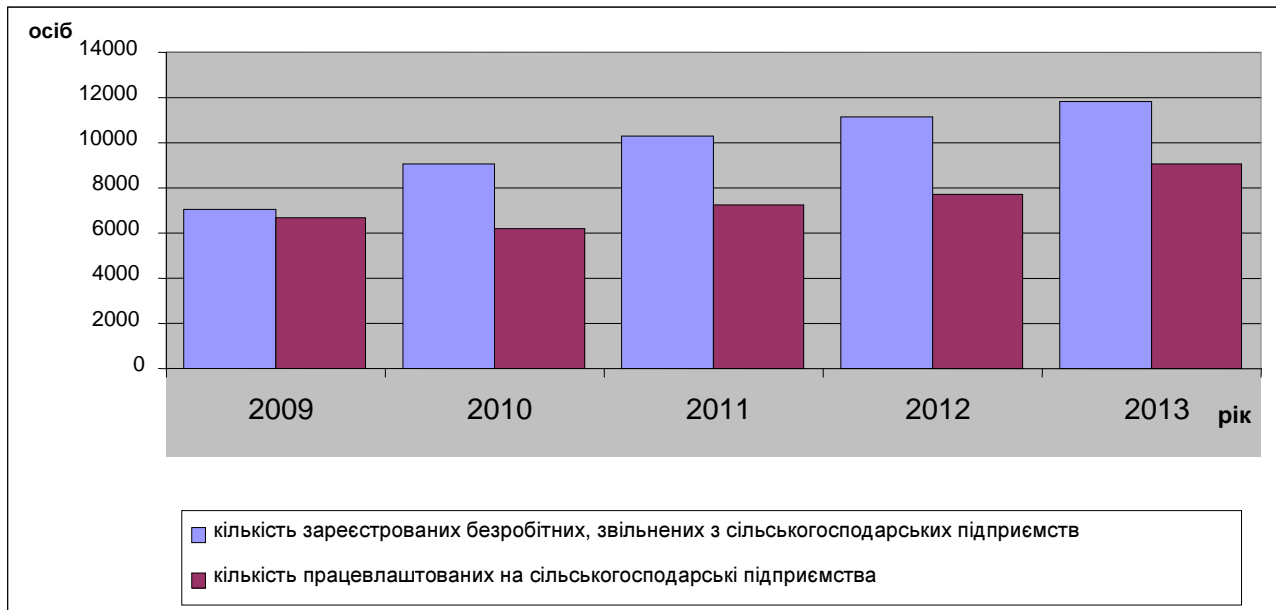

Рис. 3. Динаміка рівня зареєстрованого безробіття та працевлаштування у сільськогосподарське виробництво в Запорізькій області

Джерело: [4]

Крім сезонності та розбалансування структури виробництва між рослинницькими і тваринницькими галузями, причини поглиблення проблем із зайнятістю населення в сільськогосподарському виробництві криються у нерозвиненості органічного землеробства в області, яке поряд із забезпеченням населення якісними і екологічно чистими продуктами харчування, спроможне забезпечити значну кількість робочих місць внаслідок значної трудоемності органічної продукції.

Також чинником проблем безробіття є не виважена державна політика в сфері зайнятості та обмежена здатність служби зайнятості впроваджувати активні методи роботи з безробітними. Адже сільські території та працевлаштування у них слід розглядати як комплексне явище, при цьому забезпечувати плавне ринково орієнтоване переливання людського капіталу між різними сферами економічної діяльності на селі з метою забезпечення якомога вищого рівня ділової та підприємницької активності, зростання обсягів виробництва продукції і надання послуг, а отже й рівня зайнятості, доходності й добробуту населення.

Іншою причиною поглиблення проблем зайнятості є неврахування професійно-кваліфікаційного складу осіб, які звільняються з сільськогосподарських підприємств, при формуванні програм підтримки і працевлаштування безробітних. Так, як виявлено по результатах досліджень, роботу в сільськогосподарських підприємствах втрачають працівники самих різних професій. Проте, найчастіше це стосується трактористів (від 20 до 24 % осіб, звільнених із сільськогосподарських підприємств упродовж останніх п'яти років), підсобних працівників (від 15 до 22 %), водіїв (9–11 %), охоронників (3–4 %), що показано у табл. 1. Тому при обґрунтуванні напрямів вирішення проблем зайнятості необхідно сформулювати виважену політику перекваліфікації кадрів, а також збільшення кількості робочих місць по окремих визначених професіях.

Таблиця 1. Чисельність зареєстрованих безробітних, звільнених з сільськогосподарських підприємств, та їх розподіл за професіями

Чисельність	Роки					2013 р. до 2009 р., у %
	2009	2010	2011	2012	2013	
Чисельність зареєстрованих безробітних, всього осіб	7046	9041	10239	11134	11777	167,14
з них: – трактористи	1478	1920	2172	2617	2757	186,54
у % до загальної чисельності	20,98	21,24	21,21	23,50	23,41	–
– підсобні робітники	1086	1616	1767	1941	2494	229,65
у % до загальної чисельності	15,41	17,87	17,26	17,43	21,18	–
– водії	686	855	1027	1148	1220	177,84
у % до загальної чисельності	9,74	9,46	10,03	10,31	10,36	–
– охоронники	291	292	362	368	387	132,99
у % до загальної чисельності	4,13	3,23	3,54	3,31	3,29	–

Джерело: [4]

Причини поглиблення проблем зайнятості в сільськогосподарському виробництві криються також у недостатньо високому рівні інвестиційної активності в галузі, економічній, політичній, соціальній нестабільності, не повному використанні наявних резервів підвищення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, не сформованості замкнених циклів діяльності, нерозвиненості інфраструктури тощо.

В решті решт зниження рівня зайнятості призводить до погіршення добробуту сільського населення, соціально-демографічних проблем, криміналізації, пияцтва та зростання наркоманії, старіння села та вимирання сільських громад і сіл, втрати кваліфікованої робочої сили, змушеної міграції і багатьох інших негараздів, які в свою чергу унеможливають розвиток сільськогосподарського й іншого виробництва в сільській місцевості.

За результатами дослідження зроблено наступні **висновки**:

1. Пріоритетним напрямом державної політики є збільшення обсягів сільськогосподарського виробництва з метою посилення продовольчої безпеки держави, зміцнення конкурентоспроможності, доходності і стабільності роботи національного господарства, покращення добробуту населення. Особливо це завдання є актуальним для тих регіонів країни, де в силу сприятливих природно-кліматичних, ґрунтових, ресурсних і інших чинників утворені оптимальні умови для розвитку аграрної сфери економіки.

2. Розвиток сільськогосподарського виробництва сприятиме зростанню рівня зайнятості сільського населення, яка упродовж останніх років знижується внаслідок сезонності виробництва, розбалансування його міжгалузевої структури, зокрема й не розвиненості тваринницьких галузей і органічного землеробства, не виваженої державної політики у сфері вирішення проблем безробіття, недостатньої профорієнтаційної роботи тощо, та призводить до виникнення низки соціальних, економічних, демографічних, правових й інших проблем на селі.

Перспективними напрямками наукових розвідок щодо проблем зайнятості в сільськогосподарському виробництві є обґрунтування шляхів їх вирішення та визначення обсягу усіх видів ресурсів, необхідних на ці цілі.

1. Указ Президента України «Про Національний план дій на 2013 рік щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010—2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» від 12.03.2013 р. № 128 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

2. Закон України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 № 5067-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>.

3. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Програми сприяння зайнятості населення та стимулювання творення нових робочих місць на період до 2017 року» від 10.10.2012 р. № 1008 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

4. Статистичний щорічник Запорізької області за 2013 рік / за ред. В. П. Головешка. — Запоріжжя: ГУС у Запорізькій області, 2014. — 462 с.

5. Соціально-економічне становище Запорізької області за 2013 рік : повідомлення Головного управління статистики [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.zp.ukrstat.gov.ua/images/stories/publ_soc_ek12_2013.pdf.

6. Економічне і соціальне становище міст та районів Запорізької області за 2013 рік : повідомлення Головного управління статистики [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.zp.ukrstat.gov.ua/images/stories/statistika12.pdf>.

7. Дрок П. В. Форми та причини виникнення безробіття / П. В. Дрок // Економічний вісник університету. — 2010. — № 15/1. — С. 143-147.

8. Чернявська Ю. Б. Актуальні проблеми розвитку ринку праці на селі / Ю. Б. Чернявська // Актуальні проблеми економіки. — 2008. — № 5(38). — С. 124-132.